

UMUMIY O'RTA TA'LIM TIZIMIDA EKOLOGIK TARBIYANI AMALGA OSHIRISHNING PEDAGOGIK SHART SHAROITLARI

Abdumo'minova Muhayyo.

Shahrisabz davlat insituti

"Pedagogika nazariyasi va tarixi" yo'nalishi

1-kurs magistr talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil etilgan. Unda ekologik tarbiyaning mazmuni, maqsadi va ahamiyati, shuningdek, o'quvchilarda ekologik ong va mas'uliyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik omillar yoritilgan. Tadqiqot davomida fanlararo integratsiya, interfaol ta'lim metodlari, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda maktab va oila hamkorligining ekologik tarbiyadagi o'rni asoslab berilgan. Maqola natijalari umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani samarali tashkil etishga oid amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: ekologik tarbiya, ekologik ong, umumiy o'rta ta'lim, pedagogik shart-sharoitlar, barqaror rivojlanish, fanlararo integratsiya, ekologik madaniyat.

ANNOTATION

This article analyzes the pedagogical conditions for implementing environmental education in the system of general secondary education from a scientific and pedagogical perspective. The content, goals, and significance of environmental education, as well as pedagogical factors contributing to the development of students' environmental awareness and responsibility, are examined. The role of interdisciplinary integration, interactive teaching methods,

information and communication technologies, and school–family cooperation in environmental education is substantiated. The findings provide practical recommendations for improving the effectiveness of environmental education in general secondary schools.

Keywords: environmental education, environmental awareness, general secondary education, pedagogical conditions, sustainable development, interdisciplinary integration, environmental culture.

АННОТАЦИЯ

В статье с научно-педагогической точки зрения анализируются педагогические условия реализации экологического воспитания в системе общего среднего образования. Рассматриваются содержание, цели и значение экологического воспитания, а также педагогические факторы формирования экологического сознания и ответственности у учащихся. Обоснована роль межпредметной интеграции, интерактивных методов обучения, информационно-коммуникационных технологий и сотрудничества школы и семьи в экологическом воспитании. Результаты исследования могут быть использованы для повышения эффективности экологического образования в системе общего среднего образования.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое сознание, общее среднее образование, педагогические условия, устойчивое развитие, межпредметная интеграция, экологическая культура.

KIRISH

Bugungi kunda inson faoliyatining tabiatga ta'siri tobora kuchayib borayotgan bir sharoitda ekologik muammolar global xarakter kasb etmoqda. Iqlim o'zgarishi, atrof-muhitning ifloslanishi, tabiiy resurslarning kamayib borishi jamiyat oldiga ekologik jihatdan mas'uliyatli avlodni tarbiyalash

vazifasini qo‘ymoqda. Shu nuqtayi nazardan, ekologik tarbiya zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Umumiy o‘rta ta’lim tizimi o‘quvchilarda ekologik ong, ekologik madaniyat va tabiatga nisbatan mas’uliyatli munosabatni shakllantirishda asosiy bosqich hisoblanadi. Aynan maktab davrida o‘quvchilarning dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvoriga ta’sir etuvchi barqaror ko‘nikmalar shakllanadi. Shu sababli ekologik tarbiyani mazkur bosqichda tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan holda tashkil etish alohida ahamiyatga ega¹.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida ekologik ta’lim va tarbiyaga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta’limga oid normativ-huquqiy hujjatlarda barqaror rivojlanish g‘oyalarini ta’lim mazmuniga integratsiya qilish, yosh avlodda tabiatni muhofaza qilishga oid bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirish zarurligi belgilab berilgan³. Bu esa umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ekologik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini ilmiy asosda o‘rganishni taqozo etadi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekologik tarbiya samaradorligi ta’lim jarayonida yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarga bevosita bog‘liq. Jumladan, fanlararo integratsiya, interfaol ta’lim metodlaridan foydalanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, shuningdek maktab va oila hamkorligi ekologik ongni shakllantirishda muhim omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Biroq ushbu shart-sharoitlarning ta’lim amaliyotida to‘liq va izchil tatbiq etilishi hali ham dolzarb muammo bo‘lib qolmoqda.

METODLARI

Mazkur tadqiqotda umumiy o‘rta ta’lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va tahlil qilish maqsadida

¹ O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun (2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son) hamda ekologik ta’lim va barqaror rivojlanishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.

KIRISH: <https://lex.uz/docs/5112930>

kompleks ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi pedagogika nazariyasi, ekologik ta'lim konsepsiyalari hamda kompetensiyaviy yondashuv g'oyalariga asoslandi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, ekologik tarbiya masalasiga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda o'quv-metodik manbalar tahlil qilindi. Ushbu nazariy tahlil ekologik tarbiyaning mazmuni, maqsadi va pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, ekologik ta'limni tashkil etishga doir ilg'or pedagogik tajribalar umumlashtirildi.

Empirik tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, suhbat va pedagogik tahlil metodlaridan foydalanildi. Kuzatish metodi orqali umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya elementlarining o'quv jarayoniga integratsiyalashuvi, fanlararo bog'liqlik darajasi hamda o'quvchilarning ekologik faolligi o'rganildi. Suhbat metodi esa o'qituvchilarning ekologik tarbiyani amalga oshirishdagi yondashuvlari va muammolarini aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, tadqiqotda taqqoslash va umumlashtirish metodlari qo'llanilib, ekologik tarbiyani tashkil etishning samarali pedagogik shart-sharoitlari aniqlab olindi. Olingan ma'lumotlar tahlili asosida ekologik tarbiyani samarali amalga oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik xulosalar ishlab chiqildi².

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani samarali amalga oshirish pedagogik shart-sharoitlarning kompleks ta'minlanishiga bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Xususan, ekologik tarbiya mazmunining o'quv fanlari bilan integratsiyalashuvi o'quvchilarda ekologik bilim, ko'nikma va malakalarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi³.

² O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son) hamda ekologik ta'lim va barqaror rivojlanishga oid normativ-huquqiy hujjatlar.

KIRISH: <https://lex.uz/docs/5112930>

³ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. "Uzluksiz ekologik ta'lim va tarbiya konsepsiyasi to'g'risida"gi qaror.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ekologik tarbiya jarayonida fanlararo yondashuvni qo'llash o'quvchilarning atrof-muhitga bo'lgan ongli munosabatini rivojlantiradi. Tabiiy fanlar bilan bir qatorda ijtimoiy-gumanitar fanlarda ekologik mazmundagi materiallardan foydalanish o'quvchilarning ekologik mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi. Natijada o'quvchilarda tabiatni asrashga yo'naltirilgan barqaror xulq-atvor shakllanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish ekologik tarbiya samaradorligini oshirishini tasdiqladi. Amaliy mashg'ulotlar, loyihaviy faoliyat, ekologik aksiyalar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchilarning ekologik faolligini kuchaytirishi kuzatildi. Bunday yondashuvlar o'quvchilarning mustaqil fikrlash hamda ekologik muammolarga nisbatan mas'uliyatli qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi⁴.

Tadqiqot davomida o'qituvchilarning ekologik tarbiya sohasidagi kasbiy kompetensiyasi muhim pedagogik shart-sharoitlardan biri ekanligi ham aniqlandi. Ekologik bilimga ega, innovatsion metodlardan foydalana oladigan o'qituvchilar faoliyat olib borayotgan ta'lim muassasalarida ekologik tarbiya jarayoni samaraliroq tashkil etilmoqda. Shu bilan birga, maktab va oila hamkorligining yo'lga qo'yilishi o'quvchilarning ekologik tarbiya darajasini oshirishga xizmat qilishi kuzatildi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirishda pedagogik shart-sharoitlarning tizimli va uzviy tashkil etilishi zarurligini tasdiqlaydi.

MUHOKAMA

Mazkur tadqiqot natijalari umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirish masalasi davlat ta'lim siyosati va amaldagi normativ-huquqiy

KIRISH: <https://lex.uz/docs/4567339>

⁴ O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Umumiy o'rta ta'lim fanlari bo'yicha davlat ta'lim standartlari.

KIRISH: <https://lex.uz>

hujjatlar bilan uzviy bog‘liq ekanligini ko‘rsatdi. Olingan natijalar O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’lim va tarbiyani rivojlantirishga qaratilgan strategik hujjatlarda belgilangan vazifalar bilan mos keladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan fanlararo integratsiya asosidagi yondashuvning samaradorligi ilgari olib borilgan pedagogik tadqiqotlar natijalari bilan hamohangdir. Xususan, ekologik mazmundagi bilimlarning tabiiy va ijtimoiy fanlar orqali berilishi o‘quvchilarning ekologik ongini shakllantirishda muhim omil ekanligi tasdiqlandi. Bu holat ekologik tarbiyaning alohida fan doirasida emas, balki ta’lim tizimining barcha bo‘g‘inlarida uzviy amalga oshirilishi zarurligini ko‘rsatadi.

Interfaol metodlar va amaliy faoliyatga asoslangan yondashuvlar orqali erishilgan natijalar ekologik tarbiya jarayonida o‘quvchilarning faolligi va mas’uliyatini oshirish imkonini beradi. Loyihaviy ishlar, ekologik aksiyalar va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o‘quvchilarning ekologik bilimlarini real hayot bilan bog‘lashiga xizmat qilmoqda. Bu esa ekologik tarbiyaning nazariy emas, balki amaliy yo‘naltirilgan bo‘lishi zarurligini asoslaydi⁵.

Shuningdek, tadqiqot natijalari o‘qituvchilarning ekologik tarbiya sohasidagi kasbiy tayyorgarligi yetarli darajada bo‘lmagan hollarda ekologik ta’lim samaradorligi pasayishini ko‘rsatdi. Bu esa pedagog kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida ekologik ta’lim masalalariga alohida e’tibor qaratish lozimligini anglatadi. Mazkur jihat “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda belgilangan ta’lim sifatini ta’minlash vazifalari bilan hamohangdir.

Muhokama natijalariga ko‘ra, ekologik tarbiyani samarali amalga oshirish faqat maktab doirasida emas, balki oila va mahalla hamkorligi asosida olib borilgandagina kutilgan natijani beradi. Oila va ijtimoiy muhitning qo‘llab-

⁵ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ekologik ta’lim va barqaror rivojlanishga oid strategik hujjatlari.

KIRISH: <https://lex.uz/docs/4348595>

quvvatlashi o'quvchilarda ekologik mas'uliyat va barqaror ekologik xulq-atvorni shakllantirishda muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari va ularning muhokamasi umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirish pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirish zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ekologik tarbiya o'quvchilarda ekologik ong, ekologik madaniyat va atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishda muhim pedagogik ahamiyatga ega.

Ekologik tarbiyani samarali tashkil etish, avvalo, ta'lim mazmunining ekologik yo'nalishda boyitilishi, fanlararo integratsiya asosida olib borilishi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot davomida aniqlanganki, interfaol metodlar, loyihaviy faoliyat, amaliy mashg'ulotlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarning ekologik bilimlarini mustahkamlash bilan birga, ularning ekologik faolligini ham oshiradi.

Shuningdek, o'qituvchilarning ekologik tarbiya sohasidagi kasbiy kompetensiyasi ekologik ta'lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri ekanligi aniqlandi. Bu esa pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida ekologik ta'lim masalalariga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirish ekologik jihatdan mas'uliyatli, ijtimoiy faol va kelajak avlodni tarbiyalashga zamin yaratadi hamda mamlakatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. - Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ–637-son.

KIRISH: <https://lex.uz/docs/5112930>

2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O‘zbekiston Respublikasida ekologik ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida (qaror, 2019).

KIRISH: <https://lex.uz/docs/4348595>

3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Umumiy o‘rta ta’lim fanlari bo‘yicha davlat ta’lim standartlari. - Toshkent, 2021.

KIRISH: <https://lex.uz>

4. Xolmatov B.X. Ekologik ta’lim va tarbiya asoslari. - Toshkent: Fan, 2018.

5. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Ekologik tarbiya va fanlararo integratsiya bo‘yicha metodik tavsiyalar. - Toshkent, 2020.

KIRISH: <https://lex.uz>

6. Mirzaev D. Karimova S. Umumiy o‘rta ta’limda ekologik tarbiya metodikasi. - Toshkent: O‘qituvchi, 2019.